

tinis et felicioribus serenissimi nostri principis annis transactis religiosè existat in viduitate superstes, atque ex eo habuerit dulcissimas proles, nulla mordacitate invidiae pulsii, nullis odii stimulis acti, nullo diabolicae fraudis instinctu permoti contra eos quisquam conetur assurgere. Nullus citra evidentium culparum indicium per quascumque subtilissimas indagationes nocibilitatis adversus eos perquirat occasiones. Nullis eorum vita cūjuslibet instantia obteratur injustissimis tædiis, nullis maceretur inediis. Nullus quoque filii ac filiabus eorum vel succedentium regum contra eorum voluntatem religionis habitum imponat, aut exilii ergastulis mancipandos statuat, neque flagellorum verberibus cruciet, per quod et dignitate priventur, et extra debitum justitia ordinem rerum suarum eis ambitio auferatur: sed quietis ac tranquilitatis ope fulciti tam quod eis de parentalii facultate debita successio dederit, quam etiam quod per auctoritatum oracula idem clementissimus dominus noster illis conferre maluerit, vel quæ ab illis justè conquisita extiterint, imperturbato jure possideant et de rebus ipsis judicare quod voluerint licentiam habeant. Necessarium enim unicuique debet videri ut sacerdotalibus præmuniantur oraculis et eorum edictis per omnia reddantur liberales, et si quandoque extiterint destituti secundum canonici vigorem edicti, sacerdotum manebunt defensionibus contundi. Si quis igitur hoc pietatis edictum violandum delegerit, infirmandum crediderit, aut quoquo pacto temerare intenderit, sit perpetui anathematis ultione damnatus, et à pagina cœlesti abrasus, atque cum diabolo ejusque sociis acrioribus suppliis alligatus.

XVIII. *De remuneratione collata fidelibus regum.*

Primum fraudare fidelibus non solum inhun-

manum sed etiam existit injustum: ideoque cum fidei meritum tam in rebus divinis quam in humanis non habeatur ingratum, dignum videtur ut sacerdotalis sententia consulat fidelibus regis. Proinde anno primo serenissimi principis nostri decrevit concilium sanctum, ut omnes qui fideli obsequio et sincero servitio voluntatibus vel iussis paruerint principis, totaque intentione salutis ejus custodiam vel vigilantiam habuerint à regni successoribus nec à dignitate nec à rebus pristinis causa repellantur injusta: sed et nunc ita pro uniuscujusque utilitate principis moderentur discretione, sicut eos prospexerit necessarios esse patriæ et sic illis impertiatur benignitas, ut in ceteris maneat gratia potestas, quatenus ita omnia in rebus justè conquisitis lucentur, ut posteris relinquendi vel quibus voluntas eorum decreverit conferendi spontaneo fruantur arbitrio. Ceterum si infidelis quisquam in capite regio aut inutilis in rebus commissis præsenti piissimo domino nostro vel succedentium regum extiterit inclemens, ejus manu et potestatis nutu constet hujus moderatio. Nefas enim est in dubium deducere ejus potestatem cui omnium gubernatio superno constat delegata judicio: quod si prius ejus indicium quispiam repertus fuerit ejus vitæ fuisse infidelis, quicquid largitate ipsius in rebus habuerit conquisitis careat, in confiscandum, et fidelibus largiendum. Hujus quoque sententiæ fortitudine vel valore decreti nostri seriæ quam in serenissimi principis nostri edidimus nomine, nos omnes hanc ex rectæ fidei vel pietatis ac justitia fonte manantem coram Deo et sanctis angelis ejus ortodoxis omnibus et nunc et in futurum impensissimè conservare commendamus, obsecrantes enixiùs ut hanc et reverenter cum Dei timore adimpleant et ab emulis defendant benignè; contemnentibus eam divinæ severitatis ultiō pavenda perveniat, observantibus autem misericordia profluens, pax perpetua, et gloria sempiterna contingat. Amen.

¹ S. J. R. habitus.

² S. J. R. inturbato.

FORI IVDICVM LIBER I.

DE INSTRVMENTIS LEGALIBVS.

I. TITVLVS DE LEGISLATORE¹.

- I. *Quod sit artificium condendarum legum.*
- II. *Quomodo uti debeat artifex legum.*
- III. *Quid requirendum est in artifice legum.*
- IV. *Qualis erit in vivendo artifex legum.*
- V. *Qualis erit in consiliando artifex legum.*
- VI. *Qualis erit in eloquendo artifex legum.*
- VII. *Qualis erit in iudicando artifex legum.*
- VIII. *Qualis in publicis, qualis in privatis erit artifex legum.*
- IX. *Quod dare debeat legibus disciplinam artifex legum.*

I. ² *Quod sit artificium condendarum legum.*

Salutare daturi in legum constitutione præconium, ad novæ operationis formam antiquorum studiis novos artus aptamus, reserantes tam virtutem formandæ legis, quam peritiam formantis artificis. Cuius artis insigne ex hoc decentius probabitur emitere, si non ex coniectura trahat formam similitudinis, sed ex veritate formet speciem sanctionis. Neque syllogismorum acumine figuras imprimat disputationis, sed puris honestisque præceptis modeste statuat articulos legis. Etenim ut ars operis huius se in hac dispensatione componat, ordo magnæ ratiocinationis exoptat. Namque quum experimenta rerum manus tenet artificis ad dispositionem formæ, frustra queritur investigatio rationis. In improvisis certe acuta se expedit ratio indagatione cognosci. In non ignotis autem experimento faciendi se properat reserari. Latentis ergo rei quia ³ species ignoratur, non immrito considerationis ordo requiritur; quum vero expertos usus in speculum visionis fides veritatis adducit, non iam materia formæ ratiocinationem dicti, sed operationem facti depositit. Vnde nos melius mores quam eloquia ordinantes non personam oratoris inducimus, sed rectoris iura disponimus.

II. *Quomodo uti debeat artifex legum.*

Formandarum artifex legum non disceptatione debet uti, sed iure. Nec videri congruum sibi contentione legem condidisse, sed ordine. Ab illo enim negotia rerum non expetunt in theatrali favore clamorem, sed in exoptata salvatione populi legem ⁴.

¹ Card. DE LEGISLATORIBVS. En el Toled. gótico falta este epígrafe.

² En el códice de San Juan de los Reyes precede á esta ley una rúbrica que en los demás códices es la ley I. y II. del título siguiente.

³ Card. sì.

III. *Quid requirendum est in artifice legum.*

Tunc primo requirendum est, ut id quod indicatur ⁵, possibile credatur. Novissime ostendendum si non pro familiari compendio, sed pro utilitate populi suadeatur, ut appareat eum qui legislator existit, nullo privato commodo, sed omnium civium utilitati communimentum præsumque opportunæ legis inducere.

IV. *Qualis erit in vivendo artifex legum.*

Erit consequenter idem lator iuris ac legis mores eloquii anteponens, ut concio ⁶ illius plus virtute personet ⁷, quam sermone. Sicque quod dixerit amplius factis quam dictis exornet, priusque promenda compleat, quam implenda demoprat.

V. *Qualis erit in consiliando artifex legum.*

Erit in adinventione Deo sibique tantummodo conscius, consilio probis et parvis ⁸ admixtus, assensu civibus populisque communis: ut alienæ provisor salutis commodius ex universali consensu exerceat gubernaculum, quam ingerat ex singulare potestate iudicium.

VI. *Qualis erit in eloquendo artifex legum.*

Erit concionans eloquio clarus, sententia non dubius, evidentia plenus: ut quidquid ex legali fonte prodierit, in rivulis audientium sine re-

⁴ Card. S. J. R. y Lind. legem manifestam.

⁵ Toled. got. Emilian. Legion. Card. S. J. R. y Lind.

inducitur.

⁶ Legion. y S. J. R. conditio. Lind. constitutio.

⁷ Legion. y S. J. R. consonet.

⁸ Lind. paucis.

tardatione decurrat¹, totumque qui audierit ita cognoscat, ut nulla hunc difficultas dubium reddat.

VII. Qualis erit in iudicando artifex legum.

Erit iudicans in indagando vivax, in præveniendo fixus, in decernendo non anxius, in persecuendo parcus, in parcendo assiduus, in innocentie vindex, in noxio temperatus, in advenia sollicitus, in indigena mansuetus. Personam tanto nesciat accipere, quanto et contemnat eligere.

VIII. Qualis in publicis, qualis in pri-vatis erit artifex legum.

Erit quæcumque sunt publica patrio recturus amore, quæcumque privata herili dispensaturus

ex potestate; ut hunc universitas patrem, parvitas habeat dominum. Sicque diligatur in toto, timeatur² in parvo, quatenus et nullus huic servire paveat, et omnes amorem eius morte compensandum exoptent.

IX. Quod dare debeat legibus disciplinam artifex legum.

Tunc deinde sciet³ in hoc maxime stare gravitas publicæ gloriæ, si det ipsis legibus disciplinam. Nam quum salus tota plebium in conservando⁴ iure consistat, leges ipsas corrigere debeat⁵ antequam mores: veniunt enim ut quibuslibet⁶ in contentione leges pro arbitrio suo ferunt, induunt sibi fictam de gravitate ac pudore personam; adeo ut sit illis lex publica, in honestas privata, sicque obtentu legum contraria legibus adoperiunt, qui vigore legis obvia legibus evellere debuerunt.

II. TITVLVS DE LEGE.

I. Quid observabit legislator in legibus suadendis.

IV. Qualis erit lex.

V. Quare fit lex.

VI. Quod triumphet de hostibus lex.

I. Quid observabit legislator in legibus suadendis.

Item in suadendis legibus erit plena causa dicendi, non ut partem orationis meditandi⁷ videatur gratia obtinere, sed desideratum perfectionis obtinuisse laborem. In earum namque formationibus non sophismata disputationis, sed virtutem iuris mavult causa discriminis. Quæritur enim illic non quid contentio dicat, sed quid actio promat, quia⁸ et excessus morum non coercendi sunt cothurno loquutionum, sed temperamento virtutum.

II. Quid sit lex.

Lex est æmula divinitatis, antistes religiosis, fons disciplinarum, artifex iuris⁹, bonos mores inveniens atque componens, gubernaculum civitatis, iustitiae nuncia¹⁰, magistra vitae, anima totius corporis popularis.

III. II. Quid agit lex.

Lex regit¹¹ omnem civitatis ordinem, omnem¹² hominis ætatem, quæ sic feminis datur ut maribus, iuventutem complectitur et senectutem, tam prudentibus quam indocilis, tam urbanis quam rusticis fertur. Quæ sumimum salutis principum ac populorum culmen obtinet, et cum manifesto præclaroque præconio in modum lucidissimi solis effulget.

IV. Qualis erit lex.

Lex erit manifesta, nec quemquam in captione civium devocabit. Erit¹⁴ secundum naturam, secundum consuetudinem civitatis, loco temporique conveniens, iusta et æquablia præscribens, congruens, honesta et digna, utilis, necessaria, in qua prævidendum est ex utilitate, qua prætentitur, an plus commodi, an plus iniquitatis oriatur, ut dinosci possit, si plus veritati prospiciat publicæ, quam religioni¹⁵ videatur obesse, an¹⁶ et si honestatem tueatur, et non cum salutis periculo arguat.

¹ Lind. recurrit.

² Lind. ut timeatur.

³ Lind. sciat.

⁴ Legion. y Lind. consecrando.

⁵ Toled. y Lind. debet.

⁶ Legion. ut cuiuscumque libet in constitutionem legis.

Lind. ut cuique libet in contentione et leges.

⁷ Legion. meditando videatur gratiam obtinere.

⁸ Legion. quia excessus.

⁹ Legion. y Lind. juris boni.

¹⁰ Lind. nunciatrix.

¹¹ En el Toledo gótico falta esta ley III. y en su lugar se copia parte de la VI. de este mismo título.

¹² Lind. agit.

¹³ Lind. omnemque.

¹⁴ Lind. Erit etiam.

¹⁵ Legion. regioni.

¹⁶ Lind. an si.

V. Quare fit lex.

Fieri autem leges hæc ratio cogit, ut earum metu humana coercentur improbitas, sitque tuta inter noxios innocentium vita, atque in ipsis improbis formidato supplicio¹ frænetur nocendi præsumptio.

VI. Quod triumphet de hostibus lex.

His in domestica pace ita perfectis, totaque primo a Principibus, secundo a civibus, exhibe a populis, et a domo iurgiorum peste seclusa, eundum est in adversis, et obviandum hostibus potentialiter ac fidenter, tanto in externis spe fida victoria, quanto nihil erit quod ex internis formidari valeat, aut timeri. Pacis enim oleo, et legum vino tota plebium massa in statu salutari concreta exseret² hostibus³: inde invictos, unde inlaessos artus producente videntur iustis adiuta legibus tela. Eruntque viri melius æquitate quam telo muniti, ut contra hostem ante iustitiam dirigat Princeps, quam vibret spicula miles: felicior iam tunc regni gloriæ, sed auxisse⁴.

LIBER II.

De negotiis causarum.

I. TITVLVS DE IVDICIBVS ET IVDICATIS.

I. De tempore quo debeant leges emendatae palere.

II. Quod tam regia potestas quam populorum universitas legum reverentia sit subiecta.

III. Quod nulli leges nescire liceat.

IV. Quod antea ordinare oportebit¹⁰ negotia Principum, postea populorum.

V. De Principum cupiditate damnata, eorumque initis¹¹ ordinandis, et qualiter confiendæ sunt scripturæ in nomine Principum factæ.

VI. De his qui contra Principem, vel gentem, aut patriam refugint, vel insolentes existunt.

VII. De¹² non criminando Principem, nec maledicendo illi.

VIII. De remotis alienarum gentium legibus.

IX. Ne excepto talem librum qualis hic qui nuper est editus, alterum quisque presumat habere.

X. De diebus festis et feriatis in quibus non sunt negotia peragenda¹³.

XI. Ut nulla causa a iudicibus audiatur que legibus non tenetur¹⁴.

XII. Ut terminatæ causæ nullatenus resolvantur, reliqua vero ad libri huius seriem terminantur, adiiciendi leges Principibus libertate manente.

XIII. Quod nulli liceat dirimere causas, nisi quibus aut Princeps, aut consensio voluntatis potestatem dederit iudicandi.

separationem atque iudicium, propter quod præsumperit prava agere, et in perniciem regnum convertere.

⁹ Legion. ordinari negotia. Lind. ordinari oportuit.

¹⁰ Toled. got. oportuit.

¹¹ Lind. vitii ordmandis.

¹² Entre la ley VI. y VII. de este título hay en el Toled. got. y en el Legion. una ley con esta rúbrica: *De his qui novi Principis fidem servandam iurare distulerint: vel de illis qui ex palatino officio ad eiusdem obedientiam vel presentiam venire neglexerint.* Esta misma ley en el códice de Card. y en el impreso de Lind. es la última de este título.

¹³ Toled. got. Legion. y Lind. exequenda.

¹⁴ Legion. y Card. continetur.